

ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання, пов'язані з методикою формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів німецької мови. Конкретизовано поняття "дискурс" та "дискурсивна компетенція", охарактеризовані функціонально-сміслові типи "опис" і "розповідь".

Ключові слова: дискурс, дискурсивна компетенція, дискурсивні вміння, опис, розповідь, абзац.

Згідно сучасних міжнародних вимог випускник вищого навчального закладу ВНЗ [4] має володіти навичками й уміннями створювати тексти різного ступеня складності, які відповідають певному стилю та жанру писемного мовлення (ПМ). У зв'язку з цим у Програмі з німецької мови для університетів / інститутів [4] акцентовано необхідність оволодіння першокурсниками основами створення цілісного висловлювання, зокрема вміння написання дискурсу-опису / розповіді.

Проблемою формування дискурсивної компетенції займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених: Н. Д. Арутюнова, І. Р. Гальперин, Т. В. Глазунова, А. В. Горбунов, Н. В. Єлухіна, J. J. Gumperz, J. Kans та ін. Однак відсутні спеціальні дослідження, присвячені методиці формування дискурсивної компетенції під час написання дискурсу описового та розповідного характеру.

Мета цієї статті полягає в дослідженні особливостей формування дискурсивної компетенції під час написання опису та розповіді. Відповідно до поставленої мети завданням статті є визначити вміння й особливості написання дискурсу-опису / розповіді на основі існуючих в лінгвістиці понять "дискурс".

Формування іншомовної комунікативної компетенції, під якою ми розуміємо здатність сприймати та породжувати тексти згідно з поставленою метою і відповідно до комунікативного завдання [5], неможливе без оволодіння студентами, поряд з іншими видами мовленнєвої діяльності, писемним мовленням. Згідно з Програмою (2004), навчання ІМ у ВНЗ передбачає досягнення рівня досвідченого користувача (рівень С2).

У свою чергу, визначимо мету навчання ПМ на І курсі ВНЗ. Специфіка І курсу полягає в тому, що тут формуються базові навички й уміння, які визначають успішність подальшого навчання. Базовими на І курсі є мовленнєві вміння, оскільки навички, пов'язані з каліграфією, графікою, пунктуацією, є завданням навчання у середніх навчальних закладах [4].

Під мовленнєвими вміннями в ПМ ми розуміємо уміння продукувати обумовлені цілями навчання різні типи писемних дискурсів. Уміння продукувати писемні висловлювання – це складне мовленнєве вміння, яке складається з низки певних умінь. Уміння продукувати письмовий текст на І курсі ми пов'язуємо з навчанням, яке, перш за все, враховує загальні закономірності створення писемного мовленнєвого висловлювання. Під загальними закономірностями ми розуміємо такі механізми побудови текстів, які не залежать від конкретного функціонально-вагомого жанру письмового тексту, і, відповідно, утворюють базу для подальшого навчання написання текстів різних жанрів. Ми вважаємо, що володіння такими механізмами ефективно впливатиме на навчання у майбутньому, в той час як, наприклад, уміння писати рецензію не завжди полегшує написання ділового листа.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що компетенція в ПМ – це, перш за все, вміння будувати писемний дискурс, тобто письмові мовленнєві вміння – це, перш за все, вміння дискурсивні. Вміння будувати писемний дискурс складає дискурсивну компетенцію (ДК) того, хто пише. Саме ДК і дискурсивні вміння, (під якими розуміємо вміння оперувати дискурсивною стратегією, тобто певними діями та операціями, які складають писемну мовленнєву діяльність [3]), є базовими в ПМ, оскільки відображають загальні закономірності побудови письмових текстів. На І курсі ВНЗ оволодіння базовими вміннями в ПМ повинно ґрунтуватися на знаннях загальних закономірностей створення текстів, внаслідок чого, знаючи загальні закономірності побудови тексту, студенти можуть вивчати особливості конкретних видів писемних мовленнєвих висловлювань [1, с. 45].

Згідно з Програмою [4], в кінці І курсу навчання у ВНЗ студенти мають бути спроможні якісно та послідовно писати повідомлення про себе (до 70 слів), короткі твори (до 150 слів), що включають опис, розповідь, роздум, біографії людей, офіційні та особисті листи, інструкції, рецепти, вказівки.

Проаналізувавши вимоги Програми (2004), вважаємо за необхідне зосередити увагу на письмових текстах, в основі яких лежить опис і розповідь, оскільки вони в повній мірі відображають загальні закономірності створення писемного дискурсу.

В цій статті *опис і розповідь* визначаються як функціонально-сміслові типи тексту, під якими ми розуміємо модалні одиниці, тобто всі речення, які входять до їх складу, об'єднуються однаковим відношенням того, хто говорить / пише, до предмету повідомлення.

У стилістиці дається чітке визначення функціонально-сміслових типів писемного дискурсу та вказується "предмет", "зміст" мовленнєвої форми (Inhalt, was?) і в загальних рисах способів викладу (суб'єктивний чи об'єктивний), який її характеризує (Art der Darstellung, wie?) [1, с. 23].

Отже, охарактеризуємо визначені типи писемного дискурсу.

Beschreibung (опис) – це по можливості точний словесний опис предмета, дії чи стану в їх істотних ознаках [1, 4]. Мета опису – надати можливість читачеві побачити, почути або відчути те, що бачив, чув, відчував автор, іншими словами, створити ілюзію "присутності".

Об'єктом опису мають бути: предмет, людина, тварина, місце, ландшафт, інтер'єр, дія, процес. До "опису" відносяться і так звані "характеристики", які відображають якості людини. Опис служить для детальної передачі стану дійсності. Він має два основних різновиди: "статичний опис" і "динамічний опис".

У "**статичному описі**", який базується на описі предметів, останні подаються в їх якісній визначеності, стабільності та незмінності у певний проміжок часу, що й визначає основну ознаку цього виду – статичність. У цьому виді опису фіксуються переважно два види відношень: "предмет – простір" і "предмет – ознака". Відповідно, опис має предметно-адвербіальну або предметно-атрибутивну форму [2]. Можливим є поєднання двох форм у межах одного опису. В "описі" головне – речі, якості, властивості, а не дія. Але іноді "опис" подається у дії; це перехідні випадки, вони межують з "динамічним описом".

"**Динамічний опис**" (Schilderung) або "опис у русі" (das personenreiche bewegte Bild). У "динамічному описі" передаються предмети в русі, в переміщенні один відносно іншого. Об'єктом динамічного опису може бути дія або процес, а саме: зовнішня поведінка персонажа тексту, опис його діяльності у певний момент, опис внутрішнього стану, переживань героя. (Ця різноманітність об'єктів відображена в німецьких термінах: Beschreibung in der Bewegung; Schilderung-Gegenstandsschilderung, Vorgangsschilderung; Zustands-, Erlebnischilderung) [2].

Загалом виділяють два різновиди "динамічного опису": "динамічний опис подій" (Vorgangsschilderung) і "динамічний опис переживань" (Erlebnisschilderung).

Під час опису процесу, дії (Vorgangsbeschreibung) всі основні фази того, що відбувається, необхідно фіксувати в часовій послідовності (im zeitlichen Nacheinander), тому що послідовність речень повинна відповідати послідовності дій.

Загалом, стилісти підкреслюють, що різниця між "Beschreibung" і "Schilderung" полягає не в "змісті", а у відношенні того, хто говорить, до того, що він описує [1].

Серед структурних типів "опису" виділяють три різновиди:

- "опис з єдиним планом минулого часу";
- "опис з єдиним планом теперішнього часу";
- "номінативний опис".

Виділені три різновиди "опису" відрізняються один від одного стилістично. "Опис з єдиним планом минулого часу" має епічний характер, реальність відтворення в них менш відчутна, ніж у формах "опису з єдиним планом теперішнього часу". Останні мають сценічний характер і аналогічні "німим сценам" у драмі та кіносценарії. Об'єкти в цих "описах" зняті ніби панорамою: людина, що описує, виступає ніби кінооб'єктив, який рухається крізь об'єкти і фіксує їх у тому порядку, в якому вони знаходяться в дійсності. Ступінь статичності в "описах з планом минулого часу" нижча, ніж в "описах з планом теперішнього часу".

В "описах з планом теперішнього часу" все ґрунтується на певному моменті, кінооб'єктив ніби затримується на деяку мить. "Номінативний опис" базується на принципі перерахування. Основною його характеристикою виступає точність і лаконічність. В одному випадку вони використовуються як "якісні характеристики", в іншому – для створення повноти картини, в якій подається момент становлення, перехід у певний стан.

Під час опису предметів (Gegenstandsbeschreibung) ми рекомендуємо визначитися з певним порядком викладу: від загальної характеристики предмету (величина, колір) до опису частин, або від більш важливого до менш важливого. Дотримуючись певного порядку, автор повинен перенести просторове положення характеристик і якостей в лінійну послідовність у тексті [5, 6].

У свою чергу, проаналізувавши різновиди "опису" та враховуючи вимоги Програми з німецької мови (2004), вважаємо за необхідне обмежитися навчанням студентів написання "статичного опису", що обумовлюється навчальним матеріалом на основі тематичного блоку "Mensch" для I курсу ВНЗ.

Erzählung (розповідь) – це емоційно забарвлене, суб'єктивне повідомлення про певну подію, яка відбулася в минулому і завершилася до моменту повідомлення про неї [1, 3 та ін.].

Мета розповіді полягає в тому, щоб повідомити читачеві, що відбулося у певному місці в певний час. Розповідь є емоційним повідомленням, яке ґрунтується на конкретних деталях і відповідає на запитання: що трапилось, коли відбулося, де відбулося, хто брав участь, як все почалося, що відбулося в результаті.

Серед структурних типів "розповіді" виділяють два різновиди:

- "ілюстративна розповідь" (Sichterzählung),
- "панорамна розповідь" (Bilderzählung/Panoramaerzählung) [1, 6].

Виділені два різновиди розповіді відрізняються один від одного стилістично. "**Ілюстративна розповідь**" характеризується співпаданням часу розповіді й часу дії, а оповідач є або діючою особою події, або досить наближений до події. Це повідомлення про моментально сприйняті явища (Sieh da!). "**Панорамна розповідь**" характеризується панорамним сприйняттям дійсності – це таке сприйняття, коли погляд рухається повз предметів у тому порядку, в якому вони знаходяться у дійсності. Воно дає те, що ми називаємо "картиною" (Bild). Панорамно можна сприймати і рух, створюється "динамічна картина". Іноді дві форми "розповіді" використовуються одночасно для того, щоб оживити повідомлення, автор виступає як оповідач або як діюча особа / свідок, тоді переказ переходить у показ.

Різниця між "повідомленням" (Bericht) і "розповіддю" (Erzählung) полягає не в змісті, (і в першому, і в другому випадку мова йде про певну подію), а у відношенні (суб'єктивному чи об'єктивному) оповідача до того, що він повідомляє.

Слід зазначити, що дискурси описового і розповідного характеру мають певні спільні правила побудови текстів, які, в свою чергу, можуть переноситися з рідної мови на іноземну, і, відповідно, ці навички повинні враховуватися при базовому рівні навченості абітурієнтів. Крім того, заплановане шкільною програмою навчання написання опису і розповіді не завжди досягає відповідного рівня володіння зазначеним видом діяльності. Таким чином, перед мовним закладом сьогодні стоїть завдання компенсувати ті недоліки, з якими більшість студентів приходять на І курс, і які виражаються в недотриманні низки вимог культури ПМ при висловленні своїх думок [3].

Що стосується мінімальної одиниці тексту – об'єму тексту для написання, то більшість методистів ПМ вважають, що першим етапом завжди буде навчання створення базової одиниці ПМ – абзацу.

Абзац – це семантико-синтаксична одиниця, частина тексту, або міні-тексту, який володіє якостями цілісності, осмисленості, зв'язності, зручності для читання та який має межі, що позначені червоним рядком. Отже, абзац – структурна семантико-синтаксична одиниця письмового тексту, яка прийнята за мінімальну одиницю навчання ПМ.

Підсумуємо викладене вище та визначимо мету навчання ПМ на І курсі майбутніх учителів початкової школи. Метою навчання ПМ є оволодіння дискурсивною компетенцією – стратегією побудови дискурсу / тексту – та її використання при створенні текстів двох функціонально-смыслових типів "опис" і "розповідь" під час написання письмових текстів (при цьому абзац виступає одиницею навчання).

Завдання навчання конкретизують визначену мету навчання ПМ на І курсі у ВНЗ і полягають в досягненні рівня незалежного користувача (B2), що вимагає певного набору вмінь продукувати писемні дискурси (опис і розповідь). А саме, сформувати дискурсивні вміння або здатність будувати (компонувати) тексти, тобто створювати текст відповідно до композиційного плану (компонування тексту), а також здатність декомпонувати текст та виявляти в його основі композиційний план (декомпозиція тексту). Тому, перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаються нами у розгляді етапів дискурсивної стратегії та створенні системи вправ для навчання написання студентів І курсу ВНЗ дискурсу-опису / розповіді.

Використані джерела

1. Горбунов А. В. Методика обучения сочинению-объяснению и сочинению-аргументации на основе целостного подхода: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт. 2003. – 273 с.
3. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) Азимов Э. Г., Щукин А. Н. – СПб : "Златоуст", 1999. – 472 с.
4. Curriculum für den Sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen. – К. : Ленвіт, 2004. – 256 с. (німецькою мовою).
5. Ek J. A., van, Trim J. L. M. Vantage / J. A. Ek , van, J. L. M. Trim. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 187 p.
6. Galperin J. R. Stylistics / J. R. Galperin. – М. : Просвещение, 1981. – 193 p.

Горобченко Н. В.

ФОРМИРОВАНИЕ ДИСКУРСИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся методики формирования дискурсивной компетенции будущих учителей немецкого языка. Конкретизированы понятия "дискурс" и "дискурсивная компетенция", охарактеризованы функционально-смысловые типы "описание" и "рассказ".

Ключевые слова: дискурс, дискурсивная компетенция, дискурсивные умения, описание, рассказ, абзац.

Gorobchenko N. V.

THE FORMATION OF A DISCOURSE COMPETENCE OF FUTURE GERMAN LANGUAGE TEACHERS

The article deals with the questions connected with methodology of discourse competence formation of future German language teachers. The concepts "discourse" and "discourse competence" are specified, functional and notional types "description" and "narration" are characterized.

Key words: discourse, discourse competence, discourse skills, description, narration, paragraph.

Стаття надійшла до редакції 29.08.13